

SZÖVEG –
SZÁM KATI

KÉPEK –
EMMER LÁSZLÓ

SOROZAT –
KÉPMÁS

„AKKOR BIRTOKLOD A ZENÉT, HA EL TUDOD JÁTSZANI”

Két fiatal kolléganőm már egy éve újra és újra bedobja a szerkesztőségi értekezleteken, hogy őt tegyék címlapra. Mert korosztályára nem jellemző módon a múlt értékei foglalkoztatják, pedig menő zenekara van. Mert elment roma településekre tehetségeket felkutatni, és mert beült a *Dal* zsűrijébe. Mert fotót, filmet és hangszert készít, zenét szerez szó szerinti és átvitt értelemben, és persze nem utolsósorban elég jól gitározik. Az Ördögkatlan Fesztivál és egy libanoni utazás között kaptuk el *Both Miklóst*.

◆ – Kipihented a fesztivált?

– Még nem voltam itthon a fesztivál óta, most öt napig vagyok, aztán egy hét Libanon, majd megint Ukrajna, és csak novemberben jövök haza. De munka közben szerencsére megvannak azok a kis katarzisok, amelyek a fizikai erőmet is újragenerálják.

– A fesztivál Ukrán Udvarának tizenhárom vendége, gondolom, különlegesen figyelmes vendéglátást kívánt.

– Nagyon is, mivel idős asszonyokról van szó, akik nemcsak először kerülnek ki a szűk környezetükből – három ukrainai kis faluból – és ülnek repülőgépre, hanem például útlevelük sincs. Egy busszal elvitték őket a nagyvárosba, Csernyihivbe, hogy elkészítsék az okmányokat. Kértem őket, hogy mindig jelezenek, merre járnak éppen. Küldtek is a segítőink egy képet, ahogy a váróban ülnek, ölükben a csomagolt elemózsia, a szalonna, és énekelnek. Egy óra múlva látom, hogy megjelenik a csernyihivi lapban, hogy az útlevélközpont igazgatójával állnak egy fotón. Helyi hír lett belőlük.

Magam is tudom a saját utazásaimból, hogy hiába beszélnek nyelveket, sokszor a helyi nyelvet is valamennyire, olyan sok impulzus éri ilyenkor az embert, hogy borzasztóan el tud fáradni. Többen voltak a csapatból 80 év fölött, nagyon figyelni kellett arra, hogy ne hajtsák túl magukat, ráadásul akkor voltak a 40 fokos kánikulák is. Persze ezek a mi félelmeink voltak, azaz a szervezőké – ők meg közben úgy táncolták, énekeltek végig a fesztivált, mint a húszévesek.

– Akkor az már félsiker, hogy hazaértek épségben, de úgy tudom, a siker másik fele sem maradt el. Honnan jött az ötlet, hogy nénistül szállítsd az ukrainai népzene?

– Tavaly felkértek díszvendégnek, annak kapcsán jött a hirtelen ötlet, hogy elhívom őket. Akkor már harmadik éve jártam Ukrajnába falusi énekeseket felkutatni, és éreztem, hogy a sok erőfeszítés ellenére tökéletesen soha nem fogom tudni elhozni az ott átélt élményt, hacsak nem az emberekkel együtt. Az idén sokkal több, 4–5 hónapnyi előkészülettel és nagyobb stábbal indultunk neki. Ez azt jelenti, hogy nagyobb a nyomás is, de úgy érzem, sikerült átugrani a léceket, és sok olyan pillanat született, amikor szervezőből én is közönséggé váltam.

– Ha már szerepváltás: hogyan lettél a Napra zeneszerzőjéből és gitárosából népzene gyűjtő?

– Zeneszerzőként sokszor indultam neki a világnak, Kínába, Indiába, Iránba, hogy inspirációkat gyűjtsék. Bementem az ottani kis falvakba, általában a szegény területekre, mert a szegénység konzerválja a kultúrát. Nem népzene gyűjtés volt ez, annál kevésbé módszeres és alapos, inkább olyasmi, mint amikor egy író sztorikat hallgat a kocsmában, hogy legyen miből megalkotnia a saját történeteit. Aztán egyszer csak, egy ukrainai utamon megéreztem, micsoda elképesztő emberi innováció és kulturális érték van ezeken az eldugott helyeken, és ez sehol sincs lejegyezve. Lassan átalakult az önös művészi érdek valami társadalmilag is értelmezhető céllá. Egyre inkább igyekeztem mindezt rendszerezett felvételsorozatra menteni, hogy mások is megismerhessék, használhassák.

– Hogyan tudod mások számára hasznossá tenni?

– Szép lassan egy projektté duzzadt az egész, Ukrajnában például az Ivan Honchar Néprajzi Múzeum a partnerünk. Áprilisban az összes eddigi videókat szeretnénk a YouTube-ra feltölteni, addigra a múzeum elkészíti a dalszövegeket, a kommenteket, megalkotjuk az egész rendszerét, és bárki elérheti majd. Ezt nagy dolognak tartom, mert a magyar népzenei felvételek sem érhetőek el egyszerűen bárki számára, eldugott honlapokon kereshető az ember, ha kíváncsi rá. 60 falu 1200 dala gyűlt össze.

– A zene mellett nyilván sok emberi sorsot is megkapsz ráadásul.

– Az első expedíciómon egy 92 éves néninél laktunk, hatalmas trombitahangja volt, súlyos élet húzódtott meg az ereje mögött. Az apja segítette világra, de közben kinyomta a fél szemét, és ez egy falusi közösségben számunkra felfoghatatlan teher. Nem is lett férje, egy szeretőjétől lett terhes. A családja azt mondta neki, akassza fel magát az udvarban, mert itt nem lesz semmiféle zabigyerek. Elment egy falu végére egyedül, megszülte a lányát, aki felnőve alkoholista lett. Ez a néni rengeteg dalt tudott, elképesztően énekelt – azt mondta, az tud a legszebben énekelni, akinek szomorú élet jutott. Volt egy hatalmas ládája telis-tele a gyönyörű hímzéseivel meg kendőkkel, mesélte, hogy azt mindig a halottakról szedi le, ott ez a szokás. Májusban meg akartam látogatni, és messziről látom, hogy a ház ablakai kiverve. A szomszédok mondják: tavaly meghalt. Kérdezem, mi ez a fekete folt a háza előtt, azt felelik, a lánya elégette az összes holmiját, a bútorait, a ruháit, a ládát. Nem nemtörődömségből – ez a hatalmas kulturális kincs a következő generáció számára a szegénységet, az immár kellemetlenné vált falusias jelleget jelenti. Ez számukra a múlt, amelyet nem akarnak tovább hordozni.

– Sok fogadott nagymamád lehet...

– Sajnos Ukrajnában a falvakban a férfiak jóval korábban halnak meg. A hetvenes, nyolcvanas éveikben járó generációkból már alig talál az ember férfi énekeseket. Ebből adódik, hogy ezt a kultúrát az idős asszonyok őrzik. Persze sok emberi kapcsolat is alakult az évek során, amely túlmutatott a felvétel adta kereteken.

– Libanonba is gyűjteni mész?

– Palesztin és drúz táborokba megyünk énekeket felvenni, ottani kutatók is jönnek velünk, és megnézik, hogyan dolgozunk.

– Egy palesztin táborban nem kérdeznék vissza, hogy „kinek van kedve énekelni?”

– Minden ember szeretné felejtetni a problémáit. Ezeknek a közösségeknek megvan a természetes receptjük, hogy az éneken és a zenén keresztül hogyan tegyék ezt meg. És ahogy elindul az ének, megjelenik a jókedv.

– Közben pedig készülnek a fotók, az utazófilmek? Azzal szembesültél, hogy csak zenébe csomagolva mégsem lehet minden élményt áthozni?

– Pontosan.

”

HA NAGY RAJTAD A NYOMÁS, HIHETETLEN TEMPÓBAN TUDSZ TANULNI ÉS ÉRTELMEZNI.

– Szóval, ha kell fotózol és filmezel, ha kincsekre bukkansz, gyűjtővé alakulsz, ha pedig nem tudod a hangszereden eljátszani, amit szeretnél, építesz egy hangszert. Akad olyan, aki követni tud?

– Lenyűgöztek a szituációk, amelyekbe belekerültem, és éreztem, hogy egyrészt ezek már sokáig nem ismételtelők meg, másrészt a következő generációknak is fontosak lehetnek ezek a felvételek. Nem volt arra lehetőségem, hogy tévéstábot fogadjak, másrészt, ha fogadok, feltehetően hamar unni kezdik, mert nincsenek benne a témában, és ha ők unják, akkor másképp énekelnek azok is, akiket felvesszünk. Akárhogy gondolkodtam rajta, mindig az jött ki, hogy vagy én felveszem, vagy a dolog nem fog létrejönni, és csak sajnálkozhatok, hogy micsoda értékeknek voltam én még tanúja, de senki nem foglalkozott velem. A másik oldala pedig az, hogy ha ebbe belerak az ember egy csomó energiát, nagyon öncélúvá válhat mindez a közösség szemében, ha nem kap egy olyan formát, amelyen keresztül a többi ember is hasznát veheti.

– Eddig a médiában egy pipával és gitárral barangoló világfinak tűntél, akit a kíváncsiság hajt, és sokszor ki is nyilatkoztatja, hogy nem misszionának tekinti a kutatómunkáját. Most viszont egészen más a benyomásom: mintha nagyon is patikamérlegen mérnéd, mi a hasznos és mi a számodra izgalmas.

– Ez így van, de nyilván össze is függ a kettő. Azért szoktam ezt mondani, mert mindig nagyon gyanúsak az olyan szólamok, hogy én a jövőért meg a hazáért... Én azért csinálom, mert érdekel és inspirál, ugyanakkor persze szeretnék elszámolni az időmmel magam és a többi ember felé.

– Elmagyarázod, miért volt szükséged a hegedűgitar elkészítésére?

– Annyira meghatározta a hangolás a dallamokat, amelyeket el akartam játszani, hogy nem lehetett a gitáron, ezért készítettem egy olyan hegedűszerűt,

amin el tudtam játszani. Ha a zenészre egy dallam nagy hatással van, akkor folyton az jár a fejében, és azért gyakorol annyit, mert csak akkor tudja birtokolni, ha el is tudja játszani. Szerettem volna gitárosként magamévá tenni a hegedűvirtuóz felvételeket.

– A hegedűvirtuózok mindezt értékelték?

– A kalotaszegi Mérában például most játszottunk a Rendhagyó Prímástalálkozó koncertsorozatunkkal azok előtt a zenészek előtt, akiktől tanultunk, és nagyon szerették.

– És a tanáraid általában mit szólnak a gyűjtéseidhez?

– Hívnak előadást tartani, nyilván érdekli őket; de tisztában vagyok vele, hogy mindennek megvan a maga helye, én pedig sokféle dolgot csinállok, nehéz besorolni. A Zenetudományi Intézetben például tartottam előadást, és érzékeltem, mennyire fontos, hogy mindezt tudományos módon is rendszerezem. Majd, ha a terepmunkából visszaveszek.

– Szét tudod szállazni a saját zenédben, hogy mi honnan származhat?

– Az új hatások mindig jobban láthatók, mert még a felszínen vannak, de aztán később, amikor leülepszik, és már csak a belső logikájuk dolgozik a mélyben, nehezen visszafejthető.

– A jó turista felkészül az úti célból, de hogyan készül fel a zenei nyelvből?

– Jól látod, kulcskérdés egy utazásnál, hogy az ember hogyan készül fel. Tanulmányozza a hely kultúráját, a történelmét, a nyelvét, megtervezi, mit szeretne megnézni. Úgy ugrasz bele az élménybe, mint akit már kiéheztettek az étlap olvasgatásával. A zenére a legnehezebb készülni, sokszor a környezet és az ottlét hozza elő az igazi kérdéseket, szempontokat. Én a Himalájában voltam főleg, és a kisebbségek zenéit tanulmányoztam. Csak akkor tudtam összehasonlítani a magyar népzenevel vagy a környező falvakéval, amikor már ott voltam.

– Több interjúban említetted, hogy Kínában nagyon megfogott, mennyire másképp gondolkodnak a zenéről. Mit értesz ezalatt?

– Ahogy a kínai nyelv is teljesen másképp gondolkodik a beszédről és a hangtanról, mint a magyar vagy egy indoeurópai nyelv. Ahogy a nyelvi információt

egészen máshogy adja át, ugyanígy a zenei katarzist is más módon éri el. Az évszázadokon át kialakult belső logikája különbözik. Vegyük a matematikát. Aki nem ismeri a nyelvét, annak egy bonyolultabb számsor valami ákombákomnak tűnik, de mondjuk tíz darab egymást követő kettes számjegy már elnyerné a tetszését. Ha valaki beavatott, akkor őt a bonyolult egyenlet nyűgözi le. Az utóbbi sokkal hosszabb távú öröm, mintha tíz darab kettest néznénk.

– Ha egy külföldi zenész magyar zenét keresne, mit mutatnál meg neki?

– Most Libanonban a bejrúti egyetem zenetanáiraikhoz látogatok el. Őket korábban már elvittem Erdélybe. A Ceaușescu-rendszer sok települést elzárt a világtól, sok negatív hatása mellett a népi kultúrát megővta. A másik irány, amit mutattam nekik, nem a népzene, hanem a magyar nóta utolsó nagy, fül alapján tanuló játékosai. A magyar nóta az 1800-as években keletkezett műdalokra épül, sokszor bugyuta dallammal, szöveggel, mégis hihetetlen zenei virtuozitást építettek rá a cigány zenészdinasztiák, az improvizáció mesterei. Úgy játszanak a hangszerükön az épp feldobott témákra, ahogy az improvizációs színház művészei. Egy nagy tehetségű zenész a legegységűbb témákat is képes többlettel megtölteni. Mindkét téma nagyon izgalmas volt az arab kutatók számára.

– Szerinted mindazt, amivel te zenészként több lettél, meg is tanulhattad volna, ha tegyük fel, tizenévesen készen kapod valakitől a gyűjtéseidet?

– Az ukrán népzene törvényszerűségeinek elsajátításához kihagyhatatlan a terepmunka. Egész egyszerűen nem található meg az interneten vagy tankönyvek formájában olyan mennyiségű és minőségű anyag, amely ezt kiválná. Azon dolgozunk, hogy ez megváltozzon. Számomra érdekes kérdés lesz, hogy a jövő néprajzkutatói milyen módon fogják értelmezni ezt a paraszti kultúrát, amelyet csak felvételekből ismerhetnek. De alkotói oldalról is érdemes közelíteni: ha valaki soha nem mélyült el a mezőségi hegedülésben, de megtetszik neki egy részlet, ebből inspirálódva létrehozhat egy új minőséget. Emellett a terepmunka mindig kitettebb, mint szobában tanulni. Egy 50 km-es földúton behajtok egy ismeretlen településre, megérkezem, megismerem a helyieket, felépítem a lámpákat, a kamerát, összerakom a képet, felveszem őket, aztán lebontom az egészet, alszom, és másnap

EGY UKRAJNAI UTAMON MEGÉREZTEM,
MICSODA ELKÉPESZTŐ EMBERI INNOVÁCIÓ
ÉS KULTURÁLIS ÉRTÉK VAN EZEKEN
AZ ELDUGOTT HELYEKEN.

megyek tovább... Ha ilyen nagy rajtad a nyomás, hihetetlen tempóban tudsz tanulni és értelmezni.

- Lehet ennek a munkának vége? Nem olyan ez, mint egy szerencsejáték? Nem lehet abbahagyni, mert hátha épp most jön a legértékesebb, legnagyobb felfedezés. Vagy csak még a szomszéd falut megnézem... És ha így van, lehet ezt egy életen át ilyen tempóban hajtani?

- Nem lehet. Épp ez a tempó jelöli ki a határait. Egy ponton túl biztosan jobban visszakanyarodom a zenélés felé, de most minden együtt áll, amiért eddig dolgoztunk. Egyre több a felvett anyagunk, ezáltal egyre több az információ, és egyre elképesztőbb összefüggések rajzolódnak ki a felvételekből. Ráadásul több ukrán barátság is szövődött az elmúlt időszak alatt, akikkel öröm együtt dolgozni. Sok év előkészítése után anyagilag is megalapozódott a tevékenységünk az Európai Unió Creative Europe programjának köszönhetően.

- Az utazófilmek a népek zenéjéről szólnak, vagy inkább rólad?

- Nyilván végtelenül össze van gabalyodva az egyén a környezetével. Az utazófilmekben leginkább

a témaválasztás az én részem, és hogy azt milyen minőségben és narratívában tudom végigvinni. A téma a takarásban lévő zenei világok bemutatása, hogy ellensúlyozzuk a szép lassan mindent beborító popkultúrát, amely az egész világon egyre egységesebb képet mutat. Az egységes gondolkodásnak lesz sok pozitív hozománya, de ugyanakkor magával hozza az egyediség eltűnését.

- Te magad is részt veszel az asszimilációban azzal, hogy beépíted mindezt a saját zenédbe, nem? Ennek a kompenzálása is a konzerválás?

- Próbálok keresni az újat alkotóként, de nem érzem ezt asszimilációnak, hiszen épp a globális zenei gondolatot igyekszem tágítani. Közben sokat változom. Ahogy a tudomány művelőjénél is magától értetődik, hogy folyamatosan fejleszse magát olvasással, terepmunkával, konferenciákkal, ugyanúgy a művészbereknél is így kell lennie. Ha valaki arra hivatkozik, hogy erre már nincs ideje, akkor lényegében elvesztette a talajt a lába alól. Mert a talaj nem az a dal, ami meghozta a sikert, hanem a folyamatos kíváncsiság, amivel a dalt is megtaláltuk. ♦